

GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE XI. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE SELÇUKLULARIN GÜRCİSTAN SEFERLERİ*

Ayşe AYÇİÇEK**

ÖZ

Gürcü kaynakları tarafından *Didi Turkoba* tabiri 1080'lerde Selçukluların Gürcistan'daki sürekli olarak düzenledikleri seferleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Selçukluların Gürcistan'a düzenlemiş olduğu bu seferlerde ülke siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan büyük değişikliklere uğramıştı. Kral II. Giorgi, ülkenin içinde bulunduğu iç karışıklıkları gidermek ve Selçukluların fetihlerini engellemek adına bir takım faaliyetlerde bulunmasına rağmen başarılı olamamıştı.

Selçuklular gerçekleştirmiş oldukları seferleri neticesinde Gürcistan'ın neredeyse tamamını ele geçirmişti. Her bahar döneminde buraya sefer düzenliyor ve kışa kadar burada kalıyorlardı. Bu durum köylülerin tarımla ilgilenmesini yavaşlatıyor halkın ekonomik bakımdan zor duruma düşmesine sebep oluyordu. İktisadi zorluklara iç isyanların ve doğa felaketlerinin de eklenmesiyle Gürcistan'daki kargaşa daha da artmaktaydı. Türkmen boy ve oymaklarının ülkeye yerleşmeye başlaması ile birlikte ülkenin demografik yapısı da değişmeye başlamıştı. Onlara direnen şehirler zarar görürken şehir hayatı, ticaret ve zanaat gerilemekteydi.

Anahtar Sözcükler: Sultan Melikşah, Kral II. Giorgi, Didi Turkoba, Selçuklular, Gürcüler.

SELJUKS CAMPAIGNS TO GEORGIA IN THE LAST QUARTER OF THE 11TH CENTURY ACCORDING TO GEORGIAN SOURCES

ABSTRACT

The term *Didi Turkoba* is used in Georgian sources to describe the continuous Seljuk campaigns in Georgia during the 1080s. These military incursions brought significant political, economic, and social changes to the region. Despite King Giorgi II's efforts to address internal conflicts and curb Seljuk advances, he was ultimately unsuccessful.

* *Gönderim Tarihi: 02.08.2024. Kabul Tarihi: 19.08.2024.*

** *Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Tarih Bölümü, İSTANBUL. ayseyaycicek@beykent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7308-1695.*

As a result of these campaigns, the Seljuks captured nearly all of Georgia, launching expeditions every spring and remaining until winter. This prolonged presence diminished the villagers' interest in agriculture, leading to severe economic hardship. The chaos in Georgia was further exacerbated by internal rebellions and natural disasters. With the settlement of Turkmen tribes and clans, the demographic landscape began to shift. Cities that resisted the Seljuks suffered damage, resulting in a decline in urban life, trade, and crafts.

Keywords: Sultan Melikşah, King Giorgi II, Didi Turkoba, Seljuks, Georgians.

XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Gürcistan'da büyük bir değişim yaşanmıştır. Ülkedeki iç karışıklıkların yanı sıra Bizans ve Selçuklularla olan ilişkiler mevcut durumun şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Ancak ki ciddi tedbirler alınarak kötü gidiş durdurulabilirdi.¹ Fakat Kral II. Giorgi bunları yapabilecek kudrette biri değildi.² Soylular ülke yönetimindeki etkinliklerini artırmış ve var olan düzeni daha da bozmuştu. Giorgi de isyan eden soyluları cezalandırmak yerine onlara uzlaşma yoluna gitmiş ancak bu tavrı onları daha da cesaretlendirmişti. Üstelik bu dönemde Selçuklular gücünün zirvesindeydi ve Gürcistan'daki nüfuzunu sürdürmek istiyordu.³ Anadolu'nun doğusunu Bizans

¹ *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, C: 2, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012, s. 353.

² İvane Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, C: 2, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012, s. 311. Kral Giorgi dönemindeki birtakım karışıklıklar konusunda ayrıca bkz. Yaşar Bedirhan, *Selçuklular ve Kafkasya*, Nobel Yayınları, Ankara 2015, s. 143-145.

³ Sh. Meskhia-D. Gvritishvili vd., *Tbilisis İstoria*, Savavsho da Asalgazrdobis Literaturis Sakhelmtsipo Yayınları, Tiflis 1958, s. 41; Nodar Asatiani-Otar Janelidze, *History of Georgia*, House Petite Yayınevi, Tiflis 2009, s. 79; Valeri Silogava-Kakha Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvilit*, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Tiflis 2008, s. 100; *Sakartvelos Mepeebi*, Ed. Mariam Lortkipanidze-Roin Metreveli, Nekerı Yayınları, Tiflis 2007, s. 120; Aristo Kutateladze, *Konspekti Sakartvelos İstoriidan*, Kitap 1, Gürcistan Kooperatif Matbaası, Tiflis 1900, s. 67; Nodar Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, Gürcistan Matsne Yayınları, Tiflis 2005, s. 157. Selçuklu seferlerinin Gürcistan'ın sosyal, ekonomik ve siyasi durumunu önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Bazı tarihçiler Giorgi II'nin tedbirlerinin ülkenin kurtulması konusunda faydalı olmadığını üzerinde tartışırken bazıları ise de Gürcistan'daki bu siyasi durumun kralın tembelliği, zayıflığı veya aldığı önemlerden kaynaklanmadığı, mevcut dünya siyasi olayların sonucu olduğunu öne sürmektedir. Bkz. Jaba Samushia, *Bagrationta Samepo Ojakhı (XI-XII ss.)*, Artanuji Yayınları, Tiflis 2003, s. 47. Kralın soyluları iyilikler karşılığında geri adım attırması, tamamen olmasa da en azından küçük bir geri çekilme durumu yaratmıştır ki zaten bu durum iç ve dış ilişkilerde zor durumda olan ülke için gerekliydi. Aslında kral, siyasi gücüne ek olarak diplomasiyi de kullanıyor gibi görünüyordu. Dış durumu da hesaba katmak zorunda kalan Kral, büyük feodal beylerle düşmanca bir ilişki içerisinde olmayı uygun bulmamış, onları bastırması olmasına rağmen

İmparatorluğu'ndan almaları bu güçlenmenin bir göstergesiydi. Artık Gürcistan sınırlarında Bizans yerine Türkler vardı. Bu siyasi değişiklik kısa sürede Gürcistan için fark edilir hale gelmiştir.⁴

Sultan Alparslan zamanında Gürcistan, Selçuklu hâkimiyetine girmişti. Oğlu Melikşah da başa geçtikten sonra babasının siyasetini sürdürmüş ve Gürcistan'ı denetim altına almıştı.⁵ Kral Giorgi ise Selçuklu ilerleyişine karşı ciddi bir direniş göstermemiştir.⁶ Diğer taraftan da Melikşah'ın Gürcülerin güçlenmesine ve güney-batı yönündeki toprakları ele geçirerek birleşmesine müsaade etme niyetinde olmadığından Gürcistan üzerine sık sık seferler düzenlemiştir. Melikşah'ın 1075 yılı Gürcistan seferi hususunda kaynakların yetersizliği nedeniyle malumat yeterli değildir. Fakat Selçukluların üzerlerine geldiğini öğrenen Kral Giorgi'nin 1073/1074 yıllarında ele geçirdiği yerlerden hemen geri çekildiği bilinmektedir. Bu geri çekilme Melikşah'ın bölgeye yönelme sebebi ortadan kaldırmamış ve Tiflis'ten Derbend geçidine kadar olan toprakları ele geçirmiştir.⁷ Bu nedenle 1075/1076 yılındaki seferde Tiflis'in bile Selçukluların eline düştüğüne dair kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. 1080'li yıllara gelindiğinde ise Gürcistan'ın tamamen Müslüman komşuları tarafından kuşatıldığı açıktır.⁸ Bahse konu yıllarda Gürcüler daha önce yaptıkları anlaşmalara uymayınca Selçuklular ülkedeki baskıyı artırmış, Gürcistan'a düzenli olarak seferler düzenlenmeye başlamıştır. Böylece Gürcü tarihçiliğinde

bazı tavizler vermiş ve bu sayede yurt içerisinde kısa süre de olsa huzur tesis edilmişti. Bkz. *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 354.

⁴ İvane Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, C: 2, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları, Tiflis 1983, s. 294-295. Bahsi geçen dönemlerdeki Gürcü seferleri hususunda ayrıca bkz. Şadrüddin Ebu'l-Hasan 'Ali ibn Nâsır ibn 'Ali el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, ss. 24-28; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I*, Haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1977, ss. 59-69, 76-77.

⁵ Nodar Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, Bilim Yayınları, Tiflis 1968, s. 301-302. Melikşah'ın hükümdar olması konusunda ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi)*, C: 10, Çev. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 80-81.

⁶ Vasil Mosiashvili, *Turk-Selchukta Sultnis Alp-Arslanis Lashkrobebi Sakartveloshi*, Sakartvelos Sapatriarkos Tsminda Andria Pirveltsodebulis Sakhelobis Kartuli Universiteti, Tiflis 2012, s. 179.

⁷ İbrahim Telliöğlü, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 59-60.

⁸ Giorgi Anhabadze, *Sakartvelos istoria*, Kafkas Evi Yayınları, Tiflis 2005, s. 9; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 302. İbrahim Telliöğlü eserinde, 1076 yılında Melikşah'ın Gürcülere yüksek hâkimiyetini kabul ettirdiğini ve üç yıl sonra da bölgeyi ilhak ederek sınırlarına kattığını yazmaktadır. Bkz. İbrahim Telliöğlü, "Orta Çağ'da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler", *Orta Çağ'da Türkler, Ermeniler ve Gürcüler*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s. 59.

Didi Turkoba (Gürcüce დიდი თურქობა)⁹ olarak adlandırılan akınlar başlamıştır.

Didi Turkoba başlamadan kısa süre önce Bizans İmparatorluğu'nun Selçuklulara yenilmesi Gürcistan'ı büyük bir tehlikeye sokmuştu.¹⁰ Haliyle Gürcistan, Selçuklu seferlerini durdurmak için tek başına kalmıştı.¹¹ Gürcistan artık Selçuklular ve onlara bağlı küçük Müslüman siyasi birlikler tarafından kuşatılmıştı. Buna ek olarak İvane oğlu Liparit İvane Baghvashi, Niania Kvabulidze, Vardan Svanta Eristavi gibi derebeylerin 1073/1074'te yeni kral olan II. Giorgi'ye karşı isyan etmeleri ülkeyi daha da karıştırmıştı.¹² Üstelik onlardan bazıları, Selçuklular ve müttefikleri ile işbirliği yapmaya başlamıştı. İvane'nin oğlu Liparit, ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durum sırasında kral tarafından kendisine verilen topraklara razı gelmeyip Gag Kalesi'ni hile yolu ile ele geçirdikten sonra burayı Gence Emiri Fadlun'a satmıştı (1074).¹³ Melikşah

⁹ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 303; Roin Kavrelişvili, "Gürcistan Kralı IV. Davit Ağmaşenebeli'nin Tarihçisi (XII. yy.) Tarafından Selçuklular Hakkında Verilen Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (15), 2012, ss. 21-22; Ömer Subaşı, *Gürcistan Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, s. 26; *Kartuli Samkhedro Entsiklopesiuri Leksikoni*, Ed. Elguca Medzmariashvili, Tiflis 2017, s. 135. Erdoğan Şenol tarafından hazırlanan *Gürcü Ansiklopedik Sözlüğü*'nde bu dönem, Büyük Selçuklu İmparatorluğu ordularının ve Türk boylarının 1080 yılından beri Gürcistan'a akınlarını anlatmak için dönemi tanımlayan bir terim olduğunu ve bu dönemin 1121'deki Didgori Savaşı ile birlikte de bu dönemin bittiğini yazmaktadır. Bkz. Erdoğan Şenol, *Gürcü Ansiklopedik Sözlüğü*, Emsal Matbaa, Ankara 2021, s. 136.

¹⁰ Murman Papashvili, *Sakartvelo-Romis Urtiertoba VI-XX ss.*, Aghmashenebeli Yayınları, Tiflis 1995, s. 70. Melikşah, Kavurd isyanı meselesini çözüme kavuşturduktan sonra sınırları Kuzey Afrika'dan Kafkasya ve Anadolu'ya kadar genişleyen bir devletin idaresini eline almıştı. Büyük Selçuklu Devleti'nde bu gelişmeler yaşanırken, Gürcülerin batıdaki komşuları olan Bizans, Malazgirt Savaşı'ndan sonra iç çekişmelerin yaşandığı zor bir dönemin içerisinde girmişti. Melikşah, Selçuklu idaresini eline aldığı anda Doğu Anadolu'nun Türk yurdu haline gelme süreci hızlanmış ve bundan dolayı Bizans bahsi geçen bölgeden geri çekilmek zorunda kalmıştı. Batı sınırlarında da durum bundan farksız değildi; Norman ve Peçenekler başta olmak üzere pek çok kavmin saldırısına uğrayan Bizans'ın yöredeki gücü zayıflıyordu. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkır sahasında ise Rus knezlikleri büyük bir taht mücadelesi içerisindeydi. Bkz. Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 57-58.

¹¹ *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, C. 1, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1950, s. 143; Davit Gvritishvili, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları, Tiflis 1958, s. 58-59.

¹² Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 303; s. 60; "Matiane Kartlisa", *Kartlis Ts'khovreba*, Ed. Roin Metreveli, Artanuji Yayınları, Tiflis 2008, s. 297.

¹³ "Matiane Kartlisa", *Kartlis Tskhovreba*, Ed. S. Kaukhchishvili, C: 1, Sakhelgani Yayınları, Tiflis 1955, s. 316; "Matiane Kartlisa", Ed. Roin Metreveli, s. 298; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 304; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Gürcüceden çev. Marie F. Brosset, Çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 303; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 120; Kutateladze, *Konspekti Sakartvelos İstoriidan*, s. 67.

bölgeye gelince İvane ve oğlu Liparit onu karşılamaya gitmiş ve Sultan da bu durumdan memnun kalmıştır. Ancak bir süre sonra Sultan'ın yanından kaçmış, Melikşah da onları cezalandırarak Samshvilde'yi ele geçirerek İvane'yi ve tüm ailesini esir almıştır.¹⁴ Sultan burada kaldığı süre içerisinde Gürcistan'ın iç bölgelerine doğru pek çok sefer gerçekleştirmiş ve büyük miktarda ganimet ele geçirmiştir. Buradan harekete geçen Sultan, Gence'ye sefer düzenlemiş ve Emir Savtegin'i bir kısım askerle birlikte orada bırakmıştır. Fadlûn, direniş göstermiş olmasına rağmen başarılı olamayıp esir olarak düşmüştür.¹⁵

Sultan Melikşah, Kral Giorgi'nin sınırlarını genişletmek amacı ile yaptığı seferleri önlemek için Samshvilde'yi ele geçirdikten sonra¹⁶ Savtegin'i bölgede faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirmiş ve Savtegin, Sultan'ın emri ile Gürcistan üzerine yeniden seferler düzenlemiştir. Gence, Dvin ve Dmanis'ten

¹⁴ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 304; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 303. Gürcü tarihçi Roin Metreveli'ye göre, Melikşah kendi huzuruna gelen İvane'yi özel bir iş için görevlendirmek istemiş fakat İvane bu duruma karşı çıkmıştır. Bu nedenden dolayı da Melikşah'ın yanından kaçmıştır. Bu duruma kızan Selçuklu Sultanı Melikşah, İvane'yi cezalandırmak maksatlı Gürcistan'a sefer düzenleyerek İvane'ye ait olan Samshvilde'yi fethetmiştir. Bkz. *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012, s. 355-356. Osman Turan, Kral II. Giorgi zamanında ayaklanan İvane'nin işgal etmiş olduğu Gag Kalesini Şeddadilerden Gence emirine satmasından ve oğlu Liparit'i Melikşah'a yollayıp tevccühünü kazandığını yazmaktadır. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 200. Konu ile ilgili ayrıca bkz. Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 110.

¹⁵ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 305; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 303; *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 356 *Rewriting Caucasian History: The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles Oriental Monographs, The Original Georgian Texts and the Armenian Adaption*, Çev. Robert W. Thomson, Clarendon Yayınları, Oxford 1996, s. 307. Burada bahsi geçen askerlerin sayısı konusunda kaynaklarda farklı sayılar ileri sürülmektedir. Shengelia, bu askerlerin sayısını 400000 olarak vermektedir. Bkz. *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 305. Yine başka Gürcü kaynaklarında bu sayı 48000 atlı olarak verilmiştir. Bkz. "Matiane Kartlisa", Ed. S. Kaukhchishvili, s. 316; *Sakartvelos İstoriş Narkvevebi*, C. 3, Sovyet Gürcistan Yayınları, Tiflis 1979, s. 202; *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 356. Osman Turan, Melikşah'ın Gürcistan üzerine sefere gittikten sonra 1076 yılı başlarında Erran ve Şirvan eyaletlerini büyük bir kumandan olan Savtegin iktâ etmiş olduğundan ve buralarda Melikşah'tan sonra onun adının da hutbelerde okunduğunu yazmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s. 200. Yine aynı şekilde İbrahim Kafesoğlu da Sultan Melikşah'ın Gürcistan seferine çıkıp birkaç kale ve pek çok ganimet ele geçirdiğinden, sonra da Gence'nin başına Savtegin'i tayin ettiğini yazmaktadır (1076). Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 107.

¹⁶ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", *Kartlis Tskhovreba*, Ed. S. Kaukhchishvili, C: 1, Sakhelgani Yayınları, Tiflis 1955, s. 318; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 356; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 312; *Rewriting Caucasian History*, s. 307.

topladığı askerlerle II. Giorgi ile de savaşmış¹⁷ fakat Partskhisi’de gerçekleştirilen mücadelede Kral Giorgi galip gelmiştir (1074).¹⁸ Bu zaferin ardından II. Giorgi, Bizans’ın ele geçirmiş olduğu Anakopia, Klarceti, Şavşat, Cavakheti ve Ardahan bölgelerindeki tüm kaleleri geri almıştır. Akabinde Kars, Vanand, Karnipor ve Asian (Ani?) kalelerini zapt ederek Selçukluları bu

¹⁷ “Matiane Kartlisa”, Ed. Roin Metreveli, s. 298; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 305. Gürcü kaynaklarında Selçuklu ordusunun akşam vakti olduğu için karanlık sayesinde kurtulduğu yazılıdır. Bkz. *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 304.

¹⁸ “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, *Kartlis Tskhovreba*, Ed. Roin Metreveli, Artanujji Yayınları, Tiflis 2008, s. 301; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 306; *Sakartvelos İstoriss Narkvevebi*, C. 3, Sovyet Gürcistan Yayınları, Tiflis 1979, s. 202; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 312; Levan Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, Samshoblo Yayınevi, Tiflis 1994, s. 26; D. Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, 1. Kısım, Mtsapo-Mbechdavi Dzmobisa Yayınları, Moskova 1907, s. 62; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvilit*, s. 100; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 120; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 356; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 157; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojakhı (XI-XII ss.)*, s. 48; *Sakartvelos İstoria Udzvelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 356; W.E.D. Allen, *A History Of The Georgian People From the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, Routledge & Kegan Paul, London 1971, s. 93; *Rewriting Caucasian History*, s. 307; İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2007, s. 85. İ. Cavakhisvili’ye göre bu mücadele 1073/1074; M. Lortkipanidze’ye göre 1074; T. Jordania’ya göre 1077 yılında gerçekleşmiştir. Bkz. Cavahişvili, *Kartveli Eris İstoria*, C. II, s. 160; Lortkipanidze, “Sakartvelos Şinapolitikuri da Sagareo Vitareba X Saukunis 80-iani Tslebidan XI Saukunis 80-ian Tslande”, s. 202; *Sakartvelos İstoriss Narkvevebi*, C. 3, s. 202; Jordania, *Kronikebi*, C. I, s. 229. Türk bilim dünyasında ise bu mücadelenin 1076 yılında gerçekleştiği kabul edilmektedir. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 107; Ayrıca Kafesoğlu, Gürcistan Kralı II. Giorgi’nin itaatsizlik belirtilerinden sonra Kafkasya seferleri için Savtegin’in görevlendirmiş olduğundan (1076) da bahsetmektedir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 63. Gürcü tarih kitaplarında II. Giorgi, devleti yönetme noktasında zayıf kalan bir kral olarak tasvir edilir. Antelava-Gaprindashvili eserinde bu durumun böyle olmadığı ve uygun bir ortam oluşturulduğunda Kralın birçok başarıya imza attığından bahsedilmekte, şüphesiz ki yayılan Selçuklu fetihleri ile uğraştığını ve böyle bir durumda askeri-siyasi manada çok büyük başarılar elde etmenin kolay bir iş olmadığını altının çizilmesi gerektiği üzerinde de durulmaktadır. Bkz. Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Dghemde*, s. 87. Ömer Subaşı, kaleme almış makalesinde Gürcüler tarafından Savtegin’in yenilgiye uğramasının neticesinde 1078-1079 tarihlerinde Melikşah tarafından bizzat Gürcistan seferine çıkıldığını yazmaktadır. Melikşah, Samshilde’yi almış ve buranın kumandanı olan İvane’yi esir almıştır. Akabinde Kafkasya içlerine doğru seferlerine devam edip oralandaki işlerini düzene koyduktan sonra Savtegin’e takviye kuvvetler bırakıp geri dönmüştür. Savtegin de yeni kuvvetleri ile birlikte tekrar Gürcüler üzerine sefere çıkmış ve ikinci kere Partskhisi’de karşı karşıya gelmiş ve Savtegin burada yine başarılı olamamıştır. Melikşah’ın da hadiseye bir son vermesi amacı ile bu sefer 1080 yılında Emir Ahmed’i görevlendirmiştir. Ömer Subaşı, “XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti”, *Turkish Studies*, Vol. 8/5, Ankara 2013, s. 717-718.

bölgelerden uzaklaştırmıştır.¹⁹ Kısa süre sonra Oltu ve Kars'taki Bizans generali olan Grigol da Gürcü kralına bağlılığını bildirmiştir. Kral da Kars'ı Şavşat aznavurlarına bırakıp başkentine dönmüştür.²⁰

II. Giorgi, krallığının ilk yıllarından itibaren Gürcistan'ın güneybatı sınırlarının genişletilmesi yönünde adımlar atmıştı. Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı çöküşten faydalanarak çeşitli başarılar da kazanmıştır. Bu faaliyetleri Anadolu'da ve Kafkasya'da Selçukluların hâkimiyeti sırasında Rumların ve Türklerin önemli noktalardan uzaklaştırılması, buraların Gürcistan'a katılması için oldukça önemliydi. Kars Kalesi ve civarının ele geçirilmesi ise stratejik bakımdan çok mühimdi. Böylece Gürcistan'ın genişletilerek Anadolu ve Kafkasya'da bazı önemli noktalar ele geçirilmişti. Ancak Selçukluların Gürcistan'ın neredeyse tamamına sefer düzenlediği ve birçok noktayı ele geçirdiği *Didi Turkoba* döneminde Selçuklulara karşı herhangi bir önlem almak oldukça zordu. Daha önce zaman zaman beraber hareket ettikleri Ermeniler de artık Selçuklu denetimine girmişti.²¹

II. Giorgi'nin Savtegin'i mağlup etmesine rağmen Selçuklu akınları hız kesmeden devam etmiş²² ve Melikşah bir kez daha Gürcistan'a bir ordu göndermiştir.²³ Bu ordu içerisinde yer alan Emir Ahmed, Erzurum ve Oltu'yu

¹⁹ “Matiane Kartlisa”, Ed. Roin Metreveli, s. 299; “Matiane Kartlisa”, Ed. S. Kaukhchishvili, s. 316; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 307; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 304; İ. Antelava-M. Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Dghemde*, Samshoblo Matbaası, Tiflis 1996, s. 87; Mose Janashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, Ar. Kalandadze ve Amkh. Matbaası, Tiflis 1884, s. 93; *Rewriting Caucasian History*, s. 308.

²⁰ *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 306; Kutateladze, *Konspekti Sakartvelos İstoriidan*, s. 68; Erhan Ateş, “Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 35, S: 60, Ankara 2016, s.78.

²¹ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 307-308. *Didi Turkoba* seferleri ile Gürcistan'ın en önemli şehirlerinden Rustavi, Dmanis, Samshvilde ve diğerleri Selçukluların eline geçmişti. Bu duruma ek olarak bu önemli şehirlerdeki üretim sınıfı vergilerin de yükünü taşıyordu. Bundan dolayı yeni kurulan feodal monarşi sadece ülkenin birleşmesinin tamamlanması değil aynı zamanda Gürcistan'ın en önemli şehirlerinden Selçukluları çıkarmakla da ilgilenmek zorundaydı. Bkz. Shota Meskhia, *Saistorio Dzebiani*, C: 2, Bilim Yayınları, Tiflis 1983, s. 93-94.

²² Zurab Papaskiri, *Shua Saukunebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze: Sakartvelos Sakhelmtsipos Sagaret-Politikuri Mdgomarteoba XI s. 60-80-ian Tslebshi*, Bilim Yayınları, Tiflis 1991, s. 58.

²³ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 309; *Sakartvelos İstoria Udzvelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 357; *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, C: 3, s. 203; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojakhii (XI-XII ss.)*, s. 49; Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Dghemde*, s. 87; Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, s. 26; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 85-86. Emir Savtegin'in II. Giorgi karşısında mağlup olması Sultan Melikşah'ın bizzat Gürcistan'a gelmesine sebep olmuştu (1078/79). Sultan, Somkhet

ele geçirmiş, Kveli Kalesi'nde (Gürcüce ყველსცობე)²⁴ bulunan Kral II. Giorgi'ye aniden saldırıp onu mağlup etmiş²⁵ ve böylece Gürcistan kralına ağır bir darbe indirmiştir.²⁶ Bir Gürcü tarihçisine göre Emir Ahmed'e bölgedeki Hıristiyanların bir kısmı da yardım etmişti.²⁷ Kralın yönetiminden memnun olmayan bazı Gürcü ileri gelenleri Selçukluların tarafına geçmişti. Kral böyle bir şey beklemediğinden direnmeyi başaramamış, III. Bagrat döneminde yapılmış değerli altın ve gümüş kaplar da dâhil olmak üzere pek çok ganimet Selçukluların eline geçmiştir.²⁸ Bu yenilgiden sonra Kral önce Acara'ya

bölgesini zapt ettikten sonra Samshilde'yi de ele geçirmiştir. Kafkasya işlerinin düzene koyduktan sonra Savtegin'e yardımcı güçleri bırakarak geri dönmüştür. Savtegin yeni kuvveler ile birlikte yeniden Samshilde ovasına girmiş; fakat Gürcü kralı II. Giorgi, bu kez de onu Partskhisi yakınlarında yenilgiye uğratmıştır. Bu hadiseden sonra Sultan, Emir Ahmed'i görevlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 94. Emir Ahmed'in Gürcistan'a girmesinin sebebini II. Giorgi tarafından Oltu, Erzurum ve Kars'ın ele geçirilmesine ve bundan dolayı da meseleyi nihayete erdirmek istediğine bağlamaktadır. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 107-108.

²⁴ Günümüzde Ardahan'ın Posof ilçesinde yer almaktadır. Bkz. Bondo Kupatadze, *Tao-Klarjetis Tsikhe-Simagreebi*, C: 1, Gürcistan Tarih Enstitüsü Yayınları, Tiflis 2020, s. 232; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, Bühraneddin Matbaası, İstanbul 1944, s. 111. Bazı kaynaklarda kale, *Kouel (Kol)* Kalesi şeklinde de kullanılmaktadır. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108. Modern Türkçe toponimisinde ad, Türk dilinin kendisine özgü özelliğiyle kısmen de olsa korunmuştur. K'veli Kalesi doğrudan tercüme edilerek Kol Kalesi olarak anılır. Bu toponimin Türkçede başka bir çeşidi daha bulunmaktadır: Kuvel Kalesi, yani K'velists'ikhe. Bkz. Bondo Kupatadze, "Samtskhis İstoriuli Geograpiidan (Kvelistsikhe)", *Kreb: İstoria*, Tiflis 2019, s. 418.

²⁵ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 309; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 121; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 357; M. Fahrettin Kurzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 77-78; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, s. 94; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 111; Telloğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 62. İbrahim Kafesoğlu, büyük kumandanlardan olan Ahmed'in Gürcü kralını Kouel (Kol) Kalesinde ağır bir şekilde yenilgiye uğrattığından ve Kars'ı kuşatıp kesin bir şekilde geri aldığından bahsetmektedir. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108.

²⁶ Papaskiri, *Shua Saukunebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze*, s. 58.

²⁷ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 302. İbrahim Kafesoğlu, Gürcülerden memnun olmayan Hıristiyanların Selçuklu komutanı Ahmed ile birlikte olduğunu yazmaktadır. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108.

²⁸ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 309; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 295; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 313; *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi*, C. 3, s. 203; Janashvili, *Sakartvelos Mogle İstoria*, s. 93. Gürcü kralı tekrar bozguna uğratılmış, hazinesi, silahları, otağı, kıymetli eşyaları zapt olunmuştu. Bkz. Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108.

ardından da Abhazy'a gitmiştir.²⁹ Gürcistan'dan büyük ganimetlerle dönen Emir Ahmed, yolda iki büyük Selçuklu beyi İsa (Gürcüce იასო/Türkçe İsa Böri) ve Buzhghobi (Gürcüce ბუჯღობი/Türkçe Ebu Yakub) ile karşılaşmış, onlara kazandığı zaferi ve Gürcülerin zenginliğini anlatmıştır.³⁰ Bu haberler üzerine iki emir de Bizans'a gitmekten vazgeçip yönünü Gürcistan'a çevirmiştir.³¹

Gürcü kaynaklarına bakarsanız İsa Böri ve Ebu Yakub Gürcistan'a yönelmesi Gürcülere oldukça zarar vermişti.³² Onlar, Gürcistan'ın neredeyse her tarafına seferler düzenlemiş; Asisporni ve Klarjeti denizine kadar olan yerler, Şavşat, Acara, Samtskhe, Kartli, Argveti, Samokalako ve Chkondidi gibi önemli yerleri ele geçirmiştir. Akabinde 24 Haziran 1080'e kadar Kutaisi, Artanuç ve Klarcet'i de alarak ilk kar yağana kadar burada kaldılar. Gürcüler tarafından *Didi Turkoba* olarak adlandırılan³³ bu seferlerde Selçukluların Gürcistan'ın

²⁹ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 302; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. S. Kauhchishvili, s. 319, Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 112; Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108.

³⁰ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. S. Kauhchishvili, s. 319; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 309; *Rewriting Caucasian History*, s. 310; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 112; Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 62; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s.86. İbrahim Kafesoğlu'nun verdiği bilgilere göre; Eski Ani kralı Gagik'in yeniden kral olma teşebbüsü sultanı ikinci kere Kafkasya seferi yapmaya mecbur bırakmıştı. Aras yolu üzerinden Gürcistan'a giren Melikşah, Savtegin'in durumunu kuvvetlendirmiş ve 1080 yılında Emir Ahmed, Ebu Yakub ve İsa Böri kumandasındaki Türkmen kuvvetleri Kars, Oltu ve Erzurum'u Bizans'tan geri aldıkları gibi Çoruh vadisini, Kutaisi'ye kadar olan Acaralar bölgesini ve Karadeniz sahiline kadar olan bölgeleri ele geçirmiştir. Bkz. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 65.

³¹ *Kartlis Tskhovreba*, Düz. Simon Kauhchishvili, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1942, s. 201; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 302.

³² Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 310; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojaki (XI-XII ss.)*, s. 49; Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, s. 108.

³³ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", s. 302; *Kartlis Tskhovreba*, Simon Kauhchishvili (düzenleyen), s. 201; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 310; *Sakartvelos İstoriss Narkveebi*, C. 3, s. 203-204; Mose Janashvili, *Sakartvelos Deda-kalaki Tpilisi*, Ghambashidze Matbaası, Kutaisi 1889, s. 24; S. Baratashvili, *Sakartvelos İstoria*, Kitap 3, İ. Kheladze Matbaası, Kutaisi 1913, s. 139; Davit Muskhelishvili-Mikheil Samsomadze vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan 2009 Tslamde*, Gumbati Yayınevi, Tiflis 2012, s. 190; Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, s. 27; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 101; Gvritishvili, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, s. 59; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojaki (XI-XII ss.)*, s. 50; Nika Dadiani, *Kartvelt Tskhovreba*, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1962, s. 90; Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 87; *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 357; *Rewriting Caucasian History*, s. 310; Alexander Mikaberidze, *Historical Dictionary of Georgia*, The Scarecrow Yayınları, Toronto 2007, s. 17, 500, 571;

neredeyse tamamını ele geçirmiş olduğu görülür.³⁴ Gürcü tarihçilerinin oldukça trajik ifadelerle söz ettiği Selçuklu seferleri aralıksız olduğu için Gürcüler herhangi bir karşılık verememiştir. Daha önceden de Selçuklular, çeşitli zamanlarda Gürcistan'a gelmişti ancak hiç birisi bu kadar büyük ve etkili olmamıştı.³⁵

1080 yılında başlayan *Didi Turkoba* döneminde Gürcistan, Selçuklulara karşı tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştı.³⁶ Bu duruma bir de özellikle

Allen, *A History Of The Georgian People From the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, s. 94; Mariam Lordkipanidze, *Essays on Georgian History*, Bilim Yayınları, Tiflis 1994, s. 101.

³⁴ Papaskiri, *Shua Saukuneebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze*, s. 58; Taniel Putkaradze, *Kartvelebi*, 1. Kitap, Kutaisi Devlet Üniversitesi Yayınları, Kutaisi 2005, s. 192; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. S. Kaukhchishvili, s. 319; Donald Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, Reaktion Books, London 2012, s. 83; *Rewriting Caucasian History*, s. 310; *Kartuli Samkhedro Entsiklopesiuri Leksikoni*, s. 135. Ertesi yıl Türk kuvvetlerinin Çoruh vadisine kadar ilerleyip ve Trabzon'u ele geçirmiş oldukları konusunda ayrıca bkz. Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, s. 94; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 112. Abdülkerim Özaydın, 1080 yılında Kars, Erzurum, Oltu ve Bizans'a bağlı olan bazı bölgelerin Selçuklular tarafından ele geçirildiğini ve ertesi yıl da Şavşat, Acara, Kartli, Artanuç ve Trabzon'a kadar uzanan sahil bölgesinin alındığını yazmaktadır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 29, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 54-57, s. 56.

³⁵ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 303; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 310; *Sakartvelos İstoriis Kronologia*, Ed. Svimon Gamsakhurdia, Tiflis Sulkhvan-Saba Orbelian Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tiflis 1996, s. 10; Antelava-Gaprinidashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 87; Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, s. 27; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 357. Melikşah'ın (1072-1092) başa gelmesi dolaylarında meydan çıkan taht mücadelelerini fırsat olarak gören Gürcüler 1073/1074 yıllarında Şavşat ve civar bölgelerini ele geçirerek Selçuklu hakimiyetinden çıkmak istedi. Melikşah ise Güney Kafkasya'daki hakimiyetini kaybetmek istemeyip 1076 yılında bir kez daha bölgedeki hakimiyetini kabul ettirmiş ve üç sene sonra da bölgeyi ilhak ederek kendi sınırlarına katmıştır. Ancak Gürcüler yapılan anlaşmaları bozup 1080 yılında kadar birçok kere isyan etmiş olmaları Selçukluların bölgedeki fetihlerinin daha da artmasına neden olmuştur. Bu süreç de her iki taraf için yeni bir dönemi başlatmıştır. Özellikle askeri güç ile sınırlı olan Selçuklu varlığı artık 1080 yılından sonra kalabalık Türkmen gruplarının Gürcistan topraklarına yerleştiği görülür. Bkz. İbrahim Telliöğlü, "Orta Çağ'da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler", C: 6, 38. *ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül 2007, Ankara 2012, s. 3080. Babasının ölümünün akabinde kardeşleri arasında Selçuklu saltanatının Melikşah'a geçmesi ve dönemi hakkında ayrıca bkz. Reşidü'd-Din Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Tarihi)*, Farsçadan çevirenler Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 125 vd.

³⁶ *Kartuli Samkhedro Entsiklopesiuri Leksikoni*, s. 135. Gürcistan neredeyse Hıristiyan dünyasından izole edilmiş ve Selçuklu akınlarına karşı tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştı. Ancak yine de II. Giorgi'nin Melikşah'ın yanına tek başına gitmemesine dayanarak Gürcistan'ın yönetim çevrelerinin hala bazı komşu yöneticilerle uyumlu hareket etmeye çalıştığı neticesini doğurmaktadır. Bkz. Papaskiri, *Shua Saukuneebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze*, s. 60.

iç mücadeleler de eklenince halkın durumu daha da kötüleşmişti. Çetin geçen kış nedeniyle bazı kesimlerde aç ve evsiz kalma korkusu oluşmuştu.³⁷ Selçuklular artık her baharda Gürcistan'a yeniden sefer düzenliyor ve kışa kadar orada kalıyordu.³⁸ Çiftçilerin üretim yapma şansı neredeyse yoktu. Üstelik Türkler sefer düzenledikleri bölgelere yerleşmeye de başlamıştı. Gürcistan'ın tarım arazileri artık el değiştirmeye³⁹ ve topraklarını kaybeden Gürcüler kaçıp dağlara saklanmaya başlamıştı.⁴⁰ Türkler kışın geri dönmelerine rağmen Gürcüler korkularından sığındıkları korunaklı yerleri terk etmiyordu. Fakat orada da ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyor ve dolayısıyla hastalıklar peşlerini bırakmıyordu. Selçukluların geçici olarak buraları terk ettiklerinde yiyecek için avlanmaya çıkıyordu.⁴¹ Bu Selçuklu akınları neticesinde *Gürcistan Tarihi* 'nde "...Tutsaklığa maruz bırakılan memlekette, insan yerine yalnız yabancı ve yırtıcı hayvanlar yaşıyordu. Kartli, eski zaman afetleri ile kıyaslanamayan dayanılmaz felaketlerin içine düşmüştü. Mukaddes kiliseler düşman atlarının ahırları haline gelmiş..." şeklinde Gürcülerin içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır.⁴²

³⁷ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 311. Soylular, yönetime karşı mücadelede Gürcü halkının ortak düşmanı olarak görülen Türkleri siyasi müttefikleri olarak görüyordu. Bu nedenle de soylular Selçuklularda mücadelede gönülden savaşmamış ve çoğu zaman içlerinden bazıları Türklerin tarafına geçmiştir. Türklerle mücadele, feodal ülkedeki sınıf ve aile mücadeleleri ile iç içe geçmişti. Soyluların sadakatsizliği ve ihaneti Gürcülerin Türklere karşı mücadelesinde kaybetmesinde önemli bir etken teşkil ediyordu. Çünkü Türklere karşı mücadelede Gürcü ulusunu kurtarmak için hep birlikte seferber olmak gerekiyordu. Ve bu, soyluların siyasi eğilimlerine karşı kararlı bir mücadele olmadan imkânsızdı. Bkz. *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, s. 144.

³⁸ *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 357; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 311; *Kartlis Tskhovreba*, Simon Kaukhchishvili (düzenleyen), s. 201; Yinanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 112; *Kartuli Samkhedro Entsiklopesiuri Leksikoni*, s. 135.

³⁹ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", s. 303; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 311; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 63; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvilit*, s. 100; Antelava-Gaprintdashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 88.

⁴⁰ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 312; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 295; Baratashvili, *Sakartvelos İstoria*, s. 140; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 63; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvilit*, s. 100.

⁴¹ Baratashvili, *Sakartvelos İstoria*, s. 140; Kutateladze, *Konspekti Sakartvelos İstoriidan*, s. 69.

⁴² *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 307; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", s. 303; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvilit*, s. 101. Uraflı Mateos, Selçukluların 1079-1080 yıllarında Hıristiyan memleketlerine düzenlemiş oldukları seferlerden sonra şiddetli kıtlığın ortaya çıktığından, toprakların işlenmediğinden, ekmeğin azaldığından ve birçok eyaletin ıssız kaldığından bahsetmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye çev. Hrnt D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 155-156.

Selçuklulara karşı kaybeden biri olarak kendisini gören⁴³ Kral Giorgi bütün bu hadiselerin farkındaydı fakat ne bir yardım alabiliyordu ne de bu duruma tek başına bir çözüm bulabiliyordu.⁴⁴ David Aghmashenebeli'nin çağdaşı olan ve muhtemelen Türklerin Gürcistan'a yapmış olduğu pek çok seferin görgü tanığı olan David'in tarihçisi, onların her yerde çok kalabalık bir şekilde var olduğunu yazmaktadır.⁴⁵ Ülkenin siyasi düzeninin bozulmasına bağlı olarak sosyo-ekonomik yapının da büyük ölçüde çökmesi Kralı Selçuklularla anlaşmak zorunda bırakmıştı.⁴⁶ O da boyun eğmekten başka bir seçeneği kalmadığını anlamıştı.⁴⁷ Soyluları toplamış ve Melikşah'ı ziyaret etme kararı alınmıştı⁴⁸ ve bunun üzerine Kral, 1083'te İsfahan'a gitti. İyi ve hüsnüniyet sahibi bir zat olan Sultan Melikşah, hoşgörü ile karşıladığı Kral Giorgi'nin bütün dileklerini kabul ettiği gibi ona daha fazlasını da vermişti. Kakheti ve Hereti'yi Selçuklulara vergi ödemek şartı ile Kral'a bırakmış, bu sayede Giorgi, ülkesini her yıl tekrarlanan Selçuklu seferlerinden kurtarmıştı.⁴⁹ Melikşah, Giorgi'yi

⁴³ Meskhia-Gvritishvili vd., *Tbilisi İstoria*, s. 41; *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, s. 143, Kutateladze, *Konспекти Sakartvelos İstoriidan*, s. 69; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 157.

⁴⁴ *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 308; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 100.

⁴⁵ Gvritishvili, *Tpili 1500 Tslisaa: Saubileo Krebuli*, s. 59; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 304.

⁴⁶ Papaskiri, *Shua Saukuneebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze*, s. 59; Mari Brosse, *Sakartvelos İstoria*, M. Sharadze ve Amkh. Matbaası, Tiflis 1895, s. 149.

⁴⁷ Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 313; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 63; Janashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 94; *Sakartvelos İstoriiss Narkveebi*, C. 3, s. 205; *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 357; *Rewriting Caucasian History*, s. 312; Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 86.

⁴⁸ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 314; *Mtsire Kronikebi (Kinklosebis İstoriuli Minasherebi)*, Haz. Jumber Odisheli, Bilim Yayınları, Tiflis 1968, s. 86; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 295; *Sakartvelos İstoria Udzelesi Droidan XX Saukunis Bolomde*, Ed. Mariam Lortkipanidze, s. 357; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 63; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 121; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojaksi (XI-XII ss.)*, s. 50; Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 88; Yınanç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, s. 113; Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 63. Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, s. 94. Milletini ve vatanını kurtarmak ve topraklarını yeniden yapılandırmak için bir çözüm bulmaya çalışan Kralın Selçuklu Sultanı ile görüşme kararı alması cesur ve muhtemel mevcut durumda tek doğru yoldu. Bkz. *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 357.

⁴⁹ "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", Ed. Roin Metreveli, s. 304-305; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 314; *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, s. 143. II. Giorgi'den önceki dönemde bağımsızlığın korunması için imkânsız olduğu düşünülen haraç artık Giorgi II için bir talep haline gelmişti. Bkz. Mosiashvili, *Türk-Selchukta sultanis Alp-Arslanis lashkrobebi sakartveloshi*, s. 180; *Kartlis Tskhovreba*, Düz. Simon Kaukhchishvili, s. 202.

rahatsız edebilecek olayların önlenmesi ve Kakheti'yi ele geçirebilmesi için büyük bir refakatçi kuvvet ve parlak bir törenle ülkesine uğurlamıştır.⁵⁰ Bu desteğin işe yarayacağına inanan⁵¹ Giorgi, Selçuklu ordusu ile birlikte Ekim ayında Kakheti'deki Vejini (Gürcüce ვეჯინი ვეჯინი) Kalesi'ni kuşatmış ancak ele geçirememiştir. Kış bastırıldığı için kuşatmayı kaldırmış,⁵² buradan Aphazya'ya gitmiştir.⁵³ Akabinde Kakheti Kralı Ağsartan da yardım almak için Melikşah'ın yanına gitmiş, Sultan'a, Alparslan dönemindeki dostluğu hatırlatarak bir kez daha barışın tesisini istemiştir.⁵⁴ Müslümanlığı kabul etmek için Hıristiyanlığı inkâr eden Kakheti Kralı, hediye olarak Selçuklu Sultanından Kakheti'yi geri almıştır (1086-1087).⁵⁵ Böylece daha önce Giorgi'ye bırakılmış olan Kakheti şimdi Ağsartan'a verilerek Gürcistan Krallığı dışında kalmıştı.⁵⁶ Melikşah'ın kendisini desteklemesinden cesaret alan Kakheti Kralı Kartli'ye sefer düzenlemiş ve bazı köy ve kasabaları ele geçirmiştir.⁵⁷

Giorgi'nin ziyaretinden sonra Gürcülerin vergi vermesi karşılığında yapılan ittifak neticesinde Türk-Gürcü barışı yeniden oluşturulmuş oldu. Verginin ödendiği sürece ülkeye barışın geleceği bekleniyordu.⁵⁸ Papaskiri,

⁵⁰ *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukumeshi*, s. 316; Baratashvili, *Sakartvelos İstoria*, s. 141; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 121.

⁵¹ Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296.

⁵² “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. Roin Metreveli, s. 305; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 314; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukumeshi*, s. 316; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296; Samushia, *Bagratiyontsa Samepo Ojakhii (XI-XII ss.)*, s. 50; Tengiz Papuashvili, *Heretis İstoriis Sakitkhebi: Udzelesi Droidan XII s. I Meotkhedamde*, Bilim Yayınları, Tiflis 1970, s. 233; Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 88; *Sakartvelos İstoriis Narkveebi*, C. 3, s. 207. Vejini kuşatmasının kaldırılmasının nedeni olarak *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde* eserinde batı Gürcistan'ın durumu ile ilişkilendiriyor ve Kakheti sorununun ertelenmesinin daha mümkün olduğu ki zaten bu sorunun prensipte çözülmüş olduğu üzerinde duruyor. Bkz. *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 359;

⁵³ *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309; Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukumeshi*, s. 316; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296.

⁵⁴ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukumeshi*, s. 317; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 314.

⁵⁵ “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. Roin Metreveli, s. 305; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309; Tengiz Papuashvili, *Heretis İstoriis Sakitkhebi: Udzelesi Droidan XII s. I Meotkhedamde*, Bilim Yayınları, Tiflis 1970, s. 234; *Sakartvelos İstoriis Narkveebi*, C. 3, s. 207; Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, s. 84.

⁵⁶ *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 359.

⁵⁷ Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 63. Gürcistan Kralının Kakheti meselesine olan ilgisinin yavaşlaması da Kakheti Kralı Ağsartan'ın aktif rol oynamasına olanak tanımıştır. Bkz. *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 359.

⁵⁸ *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, s. 143; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 101; Gvritishvili, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, s. 60. Türk-Gürcü ilişkileri konusunda ayrıca bkz. *Türk-Gürcü İlişkileri*

Modern Gürcü tarih yazımında II. Giorgi'nin İsfahan ziyaretinin en doğru kararı olduğu yönünde bir takım değerlendirmelerin olduğunu, ancak sonraki gelişmelerin beklentileri karşılamadığını yazar.⁵⁹ Türk kaynaklarında bu tür bilginin bulunmamasına rağmen bazı Gürcü yazarlar anlaşmadan sonra da Selçukluların Gürcistan'a akınlarını sürdürdüğünü,⁶⁰ Kral'ın onları ele geçirdikleri yerlerden çıkarmayı başaramadığını⁶¹ ülkedeki Türk yerleşiminin hız kesmeden devam ettiğini kaydeder.⁶²

Gürcistan'daki *Didi Turkoba* döneminde iç çekişmeler ülkeyi daha da zor bir duruma sokuyordu. Gürcü halkını kurtarmak için Türklere karşı tamamen seferber olmak gerekiyordu ancak derebeylerin mevcut gücünü kaybetmemek için direnişi topyekün hareket etmeyi engelliyordu. Ayrıca Selçuklulara ödenen vergiler ve tarım arazilerinin Türklerin eline geçmesi sebebiyle ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmış, üretim durma noktasına gelmişti. Şehir hayatı da gelişmelerden oldukça etkilenmiş, ticaret ve zanaat büyük zarar görmüştü.⁶³ Buna bir de 1088'de ülkenin her tarafını etkileyen deprem felaketi,⁶⁴ ardından

Tarih ve Çağdaşlık, Ed. İbrahim Telliöğlü-Roin Kavrelişvili, Serander Yayınları, Trabzon 2017.

⁵⁹ Papaskiri, *Shua Saukuneebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze*, s. 61.

⁶⁰ Anchabadze, *Sakartvelos İstoria*, s. 9; Gvritishvili, *Tpili 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, s. 60; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 157; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 157; Lordkipanidze, *Essays on Georgian History*, s. 102-103.

⁶¹ *Sakartvelos İstoria*, Haz. Roman D. Tsamtsievisa, Ekvtime Kheladze Matbaası, Tiflis 1882, s. 103.

⁶² *Sakartvelos İstoria*, Ed. N. Berdzenishvili, s. 143. Abdülkerim Özyaydın, Gürcü Kralı II. Giorgi'nin İsfahan'a gidip Melikşah'a bağlılığını bildirdikten sonra Selçuklu Sultanının Şubat/Mart 1086 yılı sonlarında Kafkasya'ya yeni bir sefer daha düzenlediğini ve bölgeyi Selçuklulara tabii kıldığını yazmaktadır. Bkz. Özyaydın, "Melikşah", s. 56.

⁶³ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukunesi*, s. 317-321.

⁶⁴ Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 314; Tamaz Beradze-Manana Sanadze, *Sakartvelos İstoria*, Kitap 1, Gürcistan Matsne Yayınları, Tiflis 2003, s. 136; Antelava-Gaprindashvili vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Dghemde*, s. 88; Asatiani-Janelidze, *History of Georgia*, s. 79; Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, s. 27; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 64; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 101; *Sakartvelos Mepeebi*, s. 121; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 158; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 360; Karichashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, 64; Janashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 94; V. Potto, *Sakartvelo da Misi İstoriuli Tsarsuli Dro*, Çev. İ. Bakradze, Tiflis 1894, s. 11; "Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi", s. 305-306; Brosse, *Sakartvelos İstoria*, s. 149. 1088 yılında Gürcistan'da yıl boyunca devam eden yıkıcı bir deprem başlamış ve bu yıkıcı deprem birçok kaleyi ve yerleşim yerini yok etmişti. Öyle korkunç bir deprem meydana gelmişti ki; dağlar ve kayalar kırılmış, yerleşim yerleri yerle bir olmuş, evler içerisinde yaşayanlar için mezar olmuştu. Dönemin ünlü Tmogvi Kalesi (Gürcüce თმოგვის ციხე) tamamen yıkılmış, birçok insan ölmüş, hayatta kalanlar da evsiz kalmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. V. Potto, *Sakartvelo da Misi İstoriuli Tsarsuli Dro*, Çev. İ. Bakradze, Tiflis 1894, s. 11;

gelen şiddetli kış ve seller⁶⁵ de eklenince vaziyet oldukça kötüleşmişti. Öyle ki bazı kaynaklarda yazdığı üzere halk bütün bunların sebebini saraydakilerin ve hatta Kral II. Giorgi'nin günahkâr olmasına bağlar. Onların günahları yüzünden Tanrı Gürcüleri cezalandırmıştır.⁶⁶ Bu durum Gürcü kaynaklarına şu şekilde yansımıştır:

“...Hakikaten de, zamanımızda başımıza gelen bütün felaketleri anlatmaya kimse muktedir değildir. Bu kadar çok afetler de Allah'ın bize karşı duyduğu hiddetine bir son vermedi, zira tövbe etmedik, olaylar bize hiç ders olmadı ve ilahi emirlerin yoluna girmedi. Bundan dolayı kötü insanların milletlerin bize karşı hareketleri günahlarımızın cezası değil; başımıza gelen felaketler Allah tarafından gönderilmiş olmayıp ancak devri ihtilaller, dünyanın tesadüfi karışıklıkları olduğunu dememeleri için, memleketimizin maruz kaldığı fenalıklardan başka gökten başımıza diğer korkunç alametler, başka cezalar dahi gönderildi. Dolunayın devresinde, tam Allah'ımızın dirilme yortusu gününde sevinç ve mutluluk beklediğimiz halde, Allah dünyaya hiddetli bir bakış gönderdi. Yeryüzü temelinden o kadar şiddetle sarsıldı ki en yüksek dağlar, en metin kayalar toz gibi süpürüldü, köy ve kasabalar alt üst oldu, kiliseler devrildi, yıkılan ve ezilen evler sakinlerinin mezarı oldular...Yeryüzünün bu sarsıntısı ve yıkılışı bütün bir sene devam etti ve bu süre içinde pek çok insan öldü.”⁶⁷

Selçuklu fetihleri Gürcistan halkı arasında da bölünmelere neden olmuştu. 1060'lı yıllara kadar Gürcistan'da yaşayan Müslümanlar ile Hıristiyan Gürcüler arasındaki ilişkiler oldukça iyiydi. Güneydeki İslam dünyasıyla siyasi bağları büyük ölçüde kopmuş olan Gürcistan Müslümanları, ekonomik ve siyasi gelişmelerle yakından ilgiliydi. Gürcistan'da yaşayan zanaatkâr ve tüccarlar ister Gürcü ister başka milletten olsun ortak bir amaca sahipti. Hepsisi ticaretini ve zanaatını özgür bir biçimde yapmak istiyordu. Ancak Selçuklu akınları neticesinde oluşan yeni siyasi durum Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri değiştirmeye başlamıştı. Artık Gürcüler, ister daha önceden bu topraklara yerleşmiş çiftçi, tüccar veya zanaatkâr olsun ister yakın dönemde göç etmiş olsun Müslümanlara eskisi gibi dostane yaklaşmıyordu. Arap hâkimiyeti döneminde dahi güney ve kuzey arasından ticaret ilişkisi mevcuttu. Derbend ve Daryal geçitleri ile bu iki yaka arasında sağlanan ticari ilişkilerde Tiflis özellikle

“Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. Roin Metreveli, s. 305-306; Brosse, *Sakartvelos İstoria*, s. 149; Lordkipanidze, *Essays on Georgian History*, s. 103; Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 314.

⁶⁵ Javakhishvili, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, s. 296; Javakhishvili, *Kartveli Eris İstoria*, s. 314.

⁶⁶ *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 360.

⁶⁷ “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. Roin Metreveli, 306; “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. S. Kauhchishvili, s. 322-324; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309; *Rewriting Caucasian History*, s. 312-314.

önemli bir tutmaktaydı. Tiflis'teki Müslümanlar da çoğunlukla bu ticari ağın içerisinde yer almaktaydı. Selçukluların yaptığı akınlar neticesinde bu yapı da zarar görmüştür.⁶⁸ Gürcü halkı Selçukluları Bizans ve Arap hâkimiyetinden daha ciddi bir tehdit olarak kabul etmekteydi.⁶⁹ Ekonomik ve sosyal dokuları alt üst olmuştu.⁷⁰ Üstelik yerleşik nüfusun dağlara göçmesiyle ülkenin etnik yapısı da değişmeye başlamıştı.⁷¹ Çare olarak Kral II. Giorgi'yi tahtan indirip yönetimi oğlu Davit'e bırakması için zorlamaya başladılar.⁷² Başlarına gelenleri Tanrı'nın bir gazabı olarak gören⁷³ Giorgi de 1089'da tahtı oğluna devretmiştir.⁷⁴ 16 yaşında iktidara gelmesine rağmen⁷⁵ David, Gürcistan'ın tarihini değiştiren işler yapacaktır.⁷⁶ Ve netice itibari ile iktidar değişimi ile yeni dönemin eskisinden nasıl farklı algılandığını Gürcü kaynakları şu şekilde anlatmaktadır:

“...Fakat sevgili çocuklarını cezalandıran, öldüren ve canlandıran, en şefkatli bir baba gibi iyiliğini göstermeye hazır olan (Allah), bu afetlerin içinde merhametini unutmadı... Allah tohumumuzu kurutsaydı, biz de Sodom gibi olacak ve Gomor'un akıbetine uğrayacaktık. O andan itibaren hayat tanyeli esmeye ve tamir edici bulutlar başımızın üzerinde parlamaya başladı. Arka arkaya gelen bu afetlerle dolu 12 yıl sonra, Hazret-i İsa'nın cediti peygamber Davud'un aynı adı taşıyan ve eserleri ile de büyük bir prensin şahsında, cümle krallıkların güneşi, ebedi karanlığın içinde ortaya çıktı.”⁷⁷

⁶⁸ Gvritishvili, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, s. 60-61.

⁶⁹ *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 357.

⁷⁰ Vasil Mosiashvili, “Sakartvelosa da Turk-Selchukta Sakhelmtsipos Urtiertobebi Kartul Saistorio Tsqarobeshi (XIs-is 70-ian ts'lebamde)”, *History, Archaeology, Ethnology*, No. IX, Gori Devlet Üniversitesi Yayınları, Gori 2023, s. 129; Gvritishvili, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, s. 59.

⁷¹ Mosiashvili, *Turk-Selchukta Sultnis Alp-Arslanis Lashkrobebi Sakartveloshi*, s. 179; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 100.

⁷² Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 321; Silogava-Shengelia, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvli*, s. 101; Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 158; Samushia, *Bagrationta Samepo Ojakhi (XI-XII ss.)*, s. 50.

⁷³ Beradze-Sanadze, *Sakartvelos İstoria*, s. 136; Janashvili, *Sakartvelos Mokle İstoria*, s. 94.

⁷⁴ *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 310; Meskhia-Gvritishvili vd., *Tbilisi İstoria*, s. 41; *Sakartvelos Mepcebi*, s. 121.

⁷⁵ Shengelia, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, s. 319; Papashvili, *Sakartvelo-Romis Urtiertoba VI-XX ss.*, s. 71; Potto, *Sakartvelo da Misi İstoriuli Tsarsuli Dro*, s. 11; Sanikidze, *Sakartvelos İstoria*, s. 27; *Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde*, s. 361; *Sakartvelos İstoria*, Haz. Roman D. Tsamtsievisa, s. 104; Brosse, *Sakartvelos İstoria*, s. 149.

⁷⁶ Asatiani, *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan XIX Saukunemde*, s. 158.

⁷⁷ “Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, Ed. Roin Metreveli, s. 306-307; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, s. 309-310; *Rewriting Caucasian History*, s. 313-315.

Sonuç

Selçukluların Kafkasya'ya yönelmesi sonucu en büyük zarar gören ülkelerden birisi Gürcistan olmuştur. 1080'li yıllarda başlayan Selçuklu akınları ise geri çevrilemez bir dönem başlatmıştır. Bizans'ın bölgedeki çöküşü karşısında Selçuklularla tek başına mücadele etmeye çalışan Gürcüler başarısız olmuştur. Yeterli insan ve asker gücüne sahip olamamaları bir yana bazı derebeylerin kendi konumlarını yükseltebilmek için Selçuklularla işbirliği yapması durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Kral Giorgi, durumu düzeltmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Emir Ahmed'in yaptığı seferden büyük ganimetlerle geri dönmesi, İsa Böri ve Ebu Yakub komutasındaki Türkmenleri Gürcistan'a yerleşmeye teşvik etmiştir. Onların gelmesiyle birlikte Şavşat, Acara, Samtske, Kartli, Argveti Samokalako, Chkondidi, Kutaisi, Artanuç, Klarcet gibi önemli yerler tamamen Türklerin kontrolüne girmiştir. Gürcü kaynaklarda *Didi Turkoba* olarak adlandırılan bu seferlerle Gürcistan'ın siyasi, sosyal ve ekonomik yaşantısı büyük ölçüde değişmiştir.

Her ilkbaharda tekrarlanan ve kışa kadar devam eden Selçuklu akınları çiftçilerin dağlık alanlara sığınmasına ve tarım alanlarının ıssız kalmasına sebep olmuştur. Yiyecek bulma sorunu ile karşılaşan çiftçilerin yanı sıra asayişin bozulması sonucu ticari faaliyetlerin azalması, şehirlerde yaşayan tüccar ve zanaatkar grupları etkilemiştir. Kral Giorgi, Melikşah'ın yanına giderek vergi ödemeyi kabul etmiş ve Selçuklularla anlaşmıştır. Ancak bu girişimi bile ülkedeki mevcut durumu değiştirmedir. Bütün bu olumsuzluklara doğal afetlerin eklenmesi Gürcülerin yaşamını daha da zorlaştırmıştır. David'in başa geçip Selçukluları ülkeden çıkarabilecek askeri ve siyasi önlemler aldığı XI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar *Didi Turkoba'nın* etkileri devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme I*, Haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1977.

ALLEN, W.E.D., *A History Of The Georgian People From the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, Routledge & Kegan Paul, London 1971.

ANCHABADZE, Giorgi, *Sakartvelos istoria*, Kafkas Evi Yayınları, Tiflis 2005.

ANTELAVA, İ.- GAPRİNDASHVİLİ, M. vd., *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Dghemde*, Samshoblo Matbaası, Tiflis 1996.

ASATİANİ, Nodar, *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan XIX Saukunemde*, Gürcistan Matsne Yayınları, Tiflis 2005.

ASATIANİ, Nodar-JANELİDZE, Otar, *History of Georgia*, House Petite Yayınevi, Tiflis 2009.

ATEŞ, Erhan “Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 35, S: 60, Ankara 2016, ss. 73-96.

BARATASHVİLİ, S., *Sakartvelos İstoria*, Kitap 3, İ. Kheladze Matbaası, Kutaisi 1913.

BEDİRHAN, Yaşar, *Selçuklular ve Kafkasya*, Nobel Yayınları, Ankara 2015.

BERADZE, Tamaz-Sanadze, Manana, *Sakartvelos İstoria*, Kitap 1, Gürcistan Matsne Yayınları, Tiflis 2003.

BROSSE, Mari, *Sakartvelos İstoria*, M. Sharadze ve Amkh. Matbaası, Tiflis 1895.

DADİANİ, Niko, *Kartvelt Tskhovreba*, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1962.

Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), Gürcüceden çev. Marie F. Brosset, Çev. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

GVRİTİSHVİLİ, Davit, *Tpilisi 1500 Tslisaa: Saiubileo Krebuli*, Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları, Tiflis 1958.

İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi)*, C: 10, Çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

JANASHVİLİ, Mose, *Sakartvelos Deda-kalaki Tpilisi*, Ghambashidze Matbaası, Kutaisi 1889.

JANASHVİLİ, Mose, *Sakartvelos Mokle İstoria*, Ar. Kalandadze ve Amkh. Matbaası, Tiflis 1884.

JAVAKHİSHVİLİ, İvane, *Kartveli Eris İstoria*, C: 2, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012.

JAVAKHİSHVİLİ, İvane, *Tkhzulebani Tormet Tomad*, C: 2, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınları, Tiflis 1983.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

KARİCHASHVİLİ, D., *Sakartvelos Mokle İstoria*, 1. Kısım, Mstsapo-Mbechdavi Dzmobisa Yayınları, Moskova 1907.

Kartlis Tskhovreba, Düz. Simon Kauhchishvili, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1942.

Kartuli Samkhedro Entsiklopesiuri Leksikoni, Ed. Elguca Medzmariashvili, Tiflis 2017.

KAVRELİŞVİLİ, Roin, “Gürcistan Kralı IV. Davit Ağmaşenebeli'nin Tarihçisi (XII. yy.) Tarafından Selçuklular Hakkında Verilen Bilgiler”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (15), 2012, ss. 20-25.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

KUPATADZE, Bondo, “Samtskhis İstoriuli Geograpiidan (Kvelistsikhe)”, *Kreb: İstoria*, Tiflis 2019, ss. 404-432.

KUPATADZE, Bondo, *Tao-Klarjetis Tsikhe-Simagreebi*, C: 1, Gürcistan Tarih Enstitüsü Yayınları, Tiflis 2020.

KUTATELADZE, Aristo, *Konspekti Sakartvelos İstoriidan*, Kitap 1, Gürcistan Kooperatif Matbaası, Tiflis 1900.

LORDKİPANİDZE, Mariam, *Essays on Georgian History*, Bilim Yayınları, Tiflis 1994.

“Matiane Kartlisa”, *Kartlis Tskhovreba*, Ed. Roin Metreveli, Artanuji Yayınları, Tiflis 2008.

“Matiane Kartlisa”, *Kartlis Tskhovreba*, Ed. S. Kaukhchishvili, C: 1, Sakhelgani Yayınları, Tiflis 1955.

MESKHİA, Shota, *Saistorio Dzebiani*, C: 2, Bilim Yayınları, Tiflis 1983.

MESKHİA, Sh.–GVRİTİSHVİLİ, D. vd., *Tbilisis İstoria*, Savavsho da Asalgazdobis Literaturis Sakhelmtsipo Yayınları, Tiflis 1958.

MİKABERİDZE, Alexander, *Historical Dictionary of Georgia*, The Scarecrow Yayınları, Toronto 2007.

MOSİASHVİLİ, Vasil, “Sakartvelosa da Turk-Selchukta Sakhelmtsipos Urtiertobebi Kartul Saistorio Tsqaroebshi (XIs-is 70-ian tslebamde)”, *History, Archaeology, Ethnology*, No. IX, Gori Devlet Üniversitesi Yayınları, Gori 2023, ss. 121-131.

MOSİASHVİLİ, Vasil, *Turk-Selchukta Sultnis Alp-Arslanis Lashkrobebi Sakartveloshi*, Sakartvelos Sapatriarkos Tsminda Andria Pirveltsodebulis Sakhelobis Kartuli Universiteti, Tiflis 2012.

Mtsire Kronikebi (Kinklosebis İstoriuli Minasherebi), Haz. Jumber Odisheli, Bilim Yayınları, Tiflis 1968.

MUSKHELİSHVİLİ, D., “Aghjaqala-Gagis Tsikhe” *Sakartvelos İstoriuli Geograpiis Krebuli*, Tiflis 1960, s. 1.

MUSKHELİSHVİLİ, Davit–SAMSONADZE, Mikheil vd., *Sakartvelos İstoria: Udzelesi Droidan 2009 Tslamde*, Gumbati Yayınevi, Tiflis 2012.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Melikşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: 29, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, ss. 54-57.

PAPASHVİLİ, Murman, *Sakartvelo-Romis Urtiertoba VI-XX ss.*, Aghmashenebeli Yayınları, Tiflis 1995.

PAPASKİRİ, Zurab, *Shua Saukuneebis Sakartvelos Saertashoriso Arenaze: Sakartvelos Sakhelmtsipos Sagaret-Politikuri Mdgomarteoba XI s. 60-80-ian Tslebshi*, Bilim Yayınları, Tiflis 1991.

PAPUASHVİLİ, Tengiz, *Heretis İstoriis Sakitkhebi: Udzvelesi Droidan XII s. I Meotkhedamde*, Bilim Yayınları, Tiflis 1970.

POTTO, V., *Sakartvelo da Misi İstoriuli Tsarsuli Dro*, Çev. İ. Bakradze, Tiflis 1894.

PUTKARADZE, Tariel, *Kartvelebi*, 1. Kitap, Kutaisi Devlet Üniversitesi Yayınları, Kutaisi 2005.

RAYFIELD, Donald, *Edge of Empires: A History of Georgia*, Reaktion Books, London 2012.

Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih (Selçuklu Tarihi)*, Farsçadan çevirenler Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

Rewriting Caucasian History: The Medieval Armenian Adaptation of the Georgian Chronicles Oriental Monographs, The Original Georgian Texts and the Armenian Adaption, Çev. Robert W. Thomson Clarendon Yayınları, Oxford, 1996.

Sakartvelos İstoria: IV Saukunidan XIII Saukunemde, Ed. Mariam Lortkipanidze, C: 2, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012.

Sakartvelos İstoria Udzvelesi Droidan XX Saukunis Bolomde, Ed. Mariam Lortkipanidze, Palitra L Yayınları, Tiflis 2012.

Sakartvelos İstoria, Ed. N. Berdzenishvili, C: 1, Gürcistan SSR Bilimler Akademisi Yayınları, Tiflis 1950.

Sakartvelos İstoriis Kronologia, Ed. Svimon Gamsakhurdia, Tiflis Sulkhan-Saba Orbelian Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tiflis 1996.

Sakartvelos İstoriis Narkvebi, C: 3, Sovyet Gürcistan Yayınları, Tiflis 1979.

Sakartvelos İstoria, Haz. Roman D. Tsamtsievvisa, Ekvtime Kheladze Matbaası, Tiflis 1882.

Sakartvelos Mepeebi, Ed. Mariam Lortkipanidze-Roin Metreveli, Nekerı Yayınları, Tiflis 2007.

SAMUSHİA, Jaba, *Bagrationta Samepo Ojakhı (XI-XII ss.)*, Artanuji Yayınları, Tiflis 2003.

SANİKİDZE, Levan, *Sakartvelos İstoria*, Samshoblo Yayınevi, Tiflis 1994.

SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

SHENGELİA, Nodar, "Didi Torkoba", *Kartuli Sabchota Entsiklopedia*, C: 3, Tiflis 1978, ss. 525.

SHENGELİA, Nodar, *Selchukebi da Sakartvelo XI Saukuneshi*, Bilim Yayınları, Tiflis 1968.

ŞİLOGAVA, Valeri-SHENGELİA, Kakha, *Sakartvelos İstoria: Udzvelesi Droidan Tanamedroveobis Chatvliit*, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Tiflis 2008.

SHOSHASHVİLİ, Nodar, “Eristavi”, *Kartuli Sabchota Entsiklopedia*, C: 4, Tiflis 1979, ss. 192.

SUBAŞI, Ömer, *Gürcistan Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.

SUBAŞI, Ömer, “XI. Yüzyılda Tao-Klarceti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti”, *Turkish Studies*, Vol: 8/5, Ankara 2013, ss. 705-731.

Şadrüddîn Ebu'l-Hasan ‘Ali ibn Nâşır ibn ‘Ali el-Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

ŞENOL, Erdoğan, *Gürcü Ansiklopedik Sözlüğü*, Emsal Matbaa, Ankara 2021.

TELLİOĞLU, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Orta Çağ'da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler”, C: 6, 38. *ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül 2007, Ankara 2012, ss. 3077-3089.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Orta Çağ'da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler”, *Orta Çağ'da Türkler, Ermeniler ve Gürcüler*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2019, ss. 55-68.

TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2007.

“Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, *Kartlis Tskhovreba*, Ed. Roin Metreveli, Artanuji Yayınları, Tiflis 2008.

“Tskhovreba Mepet-Mepisa Davitisi”, *Kartlis Tskhovreba*, Ed. S. Kaukhchishvili, C: 1, Sakhelgani Yayınları, Tiflis 1955.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2009.

Türk-Gürcü İlişkileri Tarih ve Çağdaşlık, Ed. İbrahim Tellioglu-Roin Kavrelişvili, Serander Yayınları, Trabzon 2017.

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1944.

